

Освіта та розвиток обдарованої особистості

№ 2(33)
(лютий)
2015

Щомісячний науково-методичний журнал

Засновники:

Національна академія педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини НАПН України, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Видавець:

Інститут обдарованої дитини НАПН України
04051, вул. Артема, 52-Д, Київ;
тел./факс: (044) 483-34-33

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19047-7837 Р
від 08.06.2012 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України згідно Наказу МОН України від 04.07.2013 № 893 (додаток № 6).
Серія: «Педагогіка» згідно Наказу МОН України від 17.01.2014 № 41
Серія: «Психологія»

Думка авторів може не співпадати з думкою редакції.
При передрукуванні посилання на журнал обов'язкове
Редакція залишає за собою право редакційного редагування
Адреса редакції: вул. Артема, 52-Д, м. Київ, 04051, Україна
Тел./факс (044) 483-34-33
E-mail: iod@iod.gov.ua

Шеф редактор:

Володимир Камишин

Головний

та науковий редактор:

Ніна Федорова

Коректори:

Анастасія Ласкова,

Дар'я Ярош,

Анна Мовчан

Дизайнер та верстка:

Роман Бідненко

Фотокореспондент:

Олексій Нікіфоров

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту обдарованої дитини НАПН України (протокол № 3 від 25.02.2015 р.)
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи серія ДК № 3366 від 13.01.2009 р.
Формат 60x84 1/8. Обл.-вид. арк. 9,3
Тираж 300 прим. Замовлення № 0602.
Підписано до друку 26.02.2015 року

Редакційна колегія:

Аніщенко Наталія Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу діагностики Інституту обдарованої дитини НАПН України

Балл Георгій Олексійович – доктор психологічних наук, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Бурда Михайло Іванович – доктор педагогічних наук, академік, професор, головний учений секретар НАПН України

Буринська Ніна Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту обдарованої дитини НАПН України

Буркова Людмила Васиївна – доктор педагогічних наук, заступник директора з науково-організаційної роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України

Волощук Іван Степанович – доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник ІОД НАПН України

Довгий Станіслав Олексійович – доктор фізико-математичних наук, професор, президент Малої академії наук України

Зарецька Інесса Ісааковна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології ФГАОУ «Академія підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки работников образования», город Москва, Россия

Ігropуло Ірина Федорівна – доктор педагогічних наук, професор ФГАОУ «Северо-Кавказский Федеральный Университет», город Ставрополь, Россия

Ільїн Володимир Васильович – доктор філософських наук, професор, завідувач відділу філософсько-методологічних проблем інноваційного розвитку людини Інституту обдарованої дитини НАПН України

Камишин Володимир Вікторович – кандидат технічних наук, директор Інституту обдарованої дитини НАПН України

Киричук Валерій Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу проектування розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України

Кремень Василь Григорович – доктор філософських наук, академік, професор, Президент НАПН України

Кузьменко Віра Ульянівна – доктор психологічних наук, професор кафедри теоретичної та консультативної психології НПУ імені М. П. Драгоманова

Моляко Валентин Олексійович – доктор психологічних наук, завідувач лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Остачук Олена Євгенівна – кандидат педагогічних наук, керівник Криворізького центру обдарованої дитини Інституту обдарованої дитини НАПН України

Островерхова Надія Михайлівна – доктор педагогічних наук, головний спеціаліст Інституту педагогіки НАПН України

Панок Віталій Григорович – доктор психологічних наук, директор УНМЦПП і СР НАПН України

Синягіна Наталія Юрьівна – доктор психологічних наук, директор ФГБНУ «Центр исследований проблем воспитания, формирования здорового образа жизни, профилактики наркомании и социальной поддержки детей и молодежи», город Москва, Россия

Сологуб Анатолій Іванович – кандидат педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України, радник директора Інституту обдарованої дитини НАПН України

Тименко Володимир Петрович – доктор педагогічних наук, професор, учений-секретар президії НАПН України

Федорова Ніна Федорівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу моніторингу Інституту обдарованої дитини НАПН України

Чепелева Наталія Васиївна – доктор психологічних наук, академік, заступник директора з науково-дослідної роботи Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Швалб Юрій Михайлович – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії екологічної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Шморгул Олександр Олександрович – кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу філософсько-методологічних проблем інноваційного розвитку людини Інституту обдарованої дитини НАПН України

ISSN 2309 -3935

Founders:

National Academy of Pedagogical sciences of Ukraine,
Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine,
Institute of Psychology named after G.S. Kostiuk of NAPS of Ukraine

Publisher:

Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine
04051, Artema str., 52-D, Kyiv-c., Ukraine
Tel./fax: (044) 483-34-33

Certificate of State registration of published means of Mass information Series KB № 19047-7837 P of 08.06.2012

Edition is included to the List of professional editions of Ukraine in according to the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 04.07.2013 № 893 (addition № 6).

**Series: Pedagogics, of 17.01.2014 № 41
Series: Psychology**

Meaning of the authors could not be the same with editorial staff
While reprinting, reference to this journal is obliged
Address of editorial office:
Artema str., 52-D, Kyiv-c., 04051, Ukraine
Tel./fax: (044) 483-34-33
E-mail: iod@iod.gov.ua

Editor-in-chief:

Volodymyr Kamyshyn

Sub and scientific Editor:

Nina Fedorova

Proof Readers:

Anastasiia Laskova,
Daria Yarosh,
Anna Movchan

Designer and making-up:

Roman Bidnenko

Photo Correspondent:

Oleksiy Nikiforov

Recommended to the press by Scientific Council of the Institute of the Gifted Child of NAPS of Ukraine (Protocol № 3 of 25.02.2015)
Certificate of entry into the State list of Subjects of Publishing activity series DK № 3366 of 13.01.2009
Format 60x84 1/8. Equip.-publ. sheet 9,3
Circulation 300 issues. Order № 0602.
Signed to publishing of 26.02.2015

Editorial Board:

Anishchenko Nataliia Viktorivna – PHD in Pedagogy, lecturer, manager of the Department of Diagnostics of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine
Ball Heorhii Oleksiiiovych – Doctor of Psychology, Head Laboratory of Methodology and Theory of Psychology of the Institute of Psychology named after G.S. Kostiuk of NAPS of Ukraine

Burda Mykhailo Ivanovych – Doctor of Pedagogy, academician, professor, Principal Research Secretary of NAPS of Ukraine

Burynska Nina Mykolaivna – Doctor of Pedagogy, professor, Principal Research worker of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

Burkova Liudmyla Vasylivna – Doctor of Pedagogy, vice director on Scientific and organizational work of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

Voloshchuk Ivan Stepanovych – Doctor of Pedagogy, lecturer, Principal Research worker of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

Dovhyi Stanislav Oleksiiiovych – Doctor of Physics-Mathematics, professor, President of Junior Academy of sciences of Ukraine

Zaretskaia Inessa Isaakovna – Doctor of Pedagogy, professor of the Chair of Pedagogics and Psychology of FGAOU «Academy of improvement of professional skills and professional retraining of educational staff»; Moscow – c., Russia

Irgropulo Irina Fedorovna – Doctor of Pedagogy, professor of the Chair of Pedagogy and Psychology of FGAOU «North-Caucasus Federal University», Stavropol-c., Russia

Ilin Volodymyr Vasyliiovych – Doctor of Philosophy, professor, Head of the Department of philosophical – methodological problems of innovational development of personality of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

Kamyshyn Volodymyr Viktorovych – PHD in Technics, Director of the Institute of Gifted child of NAPS of Ukraine

Kyrychuk Valerii Oleksandrovych – PHD in Pedagogy, lecturer, Head of the Department of projecting the development of endowment of the Institute of Gifted child of NAPS of Ukraine

Kremen Vasyl Hryhorovych – Doctor of Philosophy, academician, professor, President of NAPS of Ukraine

Kuzmenko Vira Uliianivna – Doctor of Psychology, professor, of the Chair of Theoretical and counseling psychology of National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov

Moliako Valentyn Oleksiiiovych – Doctor of Psychology of the Institute of Psychology named after G.S. Kostiuk of NAPS of Ukraine

Ostapchuk Olena Yevhenivna – PHD in Pedagogy, Manager of Kryvyi Rig Center of Gifted Child of the Institute of Gifted child of NAPS of Ukraine

Ostroverkhova Nadiia Mykhailivna – Doctor of Pedagogy, professor, Principal research worker in of the Institute of Pedagogics of NAPS of Ukraine

Panok Vitalii Hryhorovych – Doctor of Psychology, Director of UNMCPP and CR of NAPS of Ukraine

Syniahina Natalia Yurievna – Doctor of Psychology, Director of FGBNU «Center of Research problems of education, forming healthy way of life, precautions of drug addiction and social treatment of children and youth», Moscow-c., Russia

Solohub Anatolii Ivanovych – PHD in Pedagogy, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Consultant of Director of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

Tymenko Volodymyr Petrovych – Doctor of Pedagogy, professor, Research worker of Presidium of NAPS of Ukraine

Fedorova Nina Fedorivna – PHD in Pedagogy, Senior Research worker of the Department of Monitoring of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

Chepeleva Nataliia Vasylivna – Doctor of Psychology, academician, vice director on Scientific work of the Institute of Psychology named after G.S. Kostiuk of NAPS of Ukraine

Shvalb Yurii Mykhailovych – Doctor of Psychology of the Institute of Psychology named after G.S. Kostiuk of NAPS of Ukraine

Shmorhun Oleksandr Oleksandrovych – PHD in Philosophy, Senior Research worker of the Department of philosophic - methodological problems of innovative development of Personality of the Institute of Gifted Child of NAPS of Ukraine

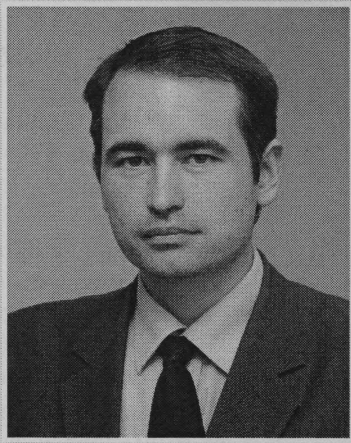

ЗМІСТ

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ	
1.1. Музиченко Ірина Вікторівна. До історії становлення та розвитку поняття «національний характер»	5
1.2. Гончарук Віктор Васильевич. Технологія розвитку державно-громадського управління загальноосвітніми навчальними закладами в регіоні	10
1.3. Шимановський Марк Мусійович. Проблема мобінгу в учнівському середовищі	13
2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД	
2.1. Родіна Наталія Володимирівна. Гендерний конфлікт у структурі копінгу особистості	18
2.2. Муранова Наталія Петрівна. Розвиток професійного інтересу та мотивації старшокласників до вивчення математики і фізики у системі доуніверситетської підготовки	25
3. НАУКОВІ СЕМІНАРИ-ПРАКТИКУМИ	
3.1. Чудакова Віра Петрівна. Дагностично-інтерпретаційний компонент дослідження «рівня прагнення до самоактуалізації» – критерію сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості	31
4. МАЙСТЕР-КЛАС	
4.1. Рыбак Сергей Петрович. Развивая внимание учащихся, совершенствуем их способности к определенным предметам	42
5. АВТОРСЬКІ ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ	
5.1. Буданцева Наталія Іванівна. Використання мнемотехнології для розвитку та корекції мови дошкільнят	49
6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНОСТІ	
6.1. Волик Володимир Володимирович, Панкевич Олег Володимирович. Досвід підтримки та розвитку обдарованих дітей в Австрійській Республіці	61
7. Я – ОБДАРОВАНА ОСОБИСТІТЬ	
7.1. Мелещенко Вікторія Василівна. У кожній дитині – сонце. Тільки дайте йому світити	67
8. АНАЛІТИКА	
8.1. Маслюк Андрій Миколайович. Психологія травми: практичний аспект	72
9. ІНФОРМАЦІЯ	
9.1. Фахові видання Інституту обдарованої дитини НАПН України	78
9.2. Правила оформлення статей до фахових видань	79
9.3. План проведення науково-практичних масових заходів Інституту обдарованої дитини НАПН України на березень 2015 року	80

8. АНАЛІТИКА

Андрій Миколайович Маслюк,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії історії психології ім. В. А. Роменця
Інституту психології імені Г. С. Костюка
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9.09

ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядається проблема травми та її наслідки. Розуміння процесів становлення категорії психологічної травми дозволить адекватно реагувати на травмируючі виклики суспільно-політичного життя в Україні, тим самим сприяючи збереженню фізичного та психічного здоров'я українського народу.

Увага зосереджена на результатах емпіричного дослідження впливу травмируючих подій в Україні в 2014 р. на студентів. Здійснено порівняльний аналіз результатів студентів-юристів першого курсу Національної академії внутрішніх справ України та студентів-психологів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. В емпіричному дослідженні було встановлено травмируюче вплив подій 2014 р. в Україні на студентів.

Ключові слова: *емоції, переживання, психіка, травма.*

The problem of trauma and its consequences. Understanding the processes of category trauma will to adequately respond to traumatic challenges of political life in Ukraine, thus helping to preserve physical and mental health of the Ukrainian people.

Focus on the results of empirical research mapping traumatic events in Ukraine 2014 students. The comparative analysis of law students the first year of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine and students of psychology National Pedagogical University MPDragomanov. In an empirical study found traumatic impact events of 2014 in Ukraine to students.

Keywords: *emotions, feelings, psyche, trauma.*

Переживання людиною катастроф породжує віддалені психотравмуючі наслідки, що проявляються через тривалий час після травмуючих обставин. Початок ХХІ ст. для українського народу надзвичайно насичений екстремальними подіями (Помаранчева революція 2004 року, Революція Гідності, окупація Росією Криму, незакінчена війна зі сусідньою державою на Сході України). Психологічне осмислення таких подій є передумовою адекватного реагування на сучасні виклики, що постають перед суспільством. У цьому контексті загострюється потреба поглибленого вивчення переживання людиною травмуючих подій у сучасній Україні. Дослідження сприйняття та подальшого осмислення студентами суспільно-політичної кризи 2014 р. в нашій державі надасть змогу зрозуміти ступінь впливу травмуючих подій на молоде покоління. Аналіз літератури свідчить, що проблема збереження здоров'я осіб, які зазнали впливу факторів екстремальних ситуацій, була предметом уваги

багатьох дослідників (А. Адлер, А. Кардінер, Т. Кириленко, Б. Колодзін, А. Маслюк, М. Решетніков, О. Саннікова, Т. Титаренко, Е. Франкл та ін.). Проте існує нагальна потреба у дослідженні та подальшій профілактиці травмуючих подій в сучасній Україні, оскільки травматизація стосується значної кількості жителів, її наслідки можуть впливати на майбутні покоління.

Мета статті – з'ясувати особливості сприйняття та переживання травмуючих подій в Україні 2014 р. студентами.

За масштабами можна говорити про масові, групові та індивідуальні травмуючі події. Отже, вивчення масових травмуючих подій містить коло наших наукових інтересів. Проведені нами дослідження щодо переживання довготривалої фізіологічної депривації під час голодоморів в Україні свідчать про травматизацію, що має вплив і на третє покоління (онуків) [4]. «Психічна травма – це особливий вид травми, пов'язаний з важкими переживаннями, що може привести до депресій,

неврозів та інших хворобливих реакцій» [1]. Отже, наслідком психічної травми є різні ушкодження психіки та важкі переживання людиною травмуючих подій.

Психопатологія травматичного стресу розглядалася у медичній літературі та діагностиці ще у другій половині XIX століття. Дж. Да-Коста описав психічні порушення у солдатів часів громадянської війни в США. Дослідивши групу фізично здорових ветеранів, він виявив, що ці люди скаржилися на серцебиття, зростаючу біль в області серця, тахікардію, серцеву тривогу, головний біль, послаблення зору, запаморочення. Автор назвав це явище «болісно чутливе серце» або «солдатське серце» [5].

У середині 70-х років XX ст. американське суспільство зіштовхнулося з проблемами, що були породжені дезадаптивною поведінкою ветеранів в'єтнамської війни [2; 3]. Було з'ясовано, що у близько 25 % солдатів, які воювали і не мали фізичних ушкоджень, досвід бойових дій став причиною розвитку негативних психічних розладів. Серед поранених та інвалідів кількість осіб, які страждали на посттравматичний стресовий розлад, становила до 42 %. За статистикою, від 54 до 108 тисяч ветеранів покінчили життя самогубством, а від 35 до 45 тисяч ведуть усамітнений спосіб життя, майже ні з ким не спілкуючись.

Значні труднощі виникли зі соціальною адаптацією ветеранів, оскільки значний відсоток актів насилля припадає на ветеранів в'єтнамської війни. І це найбільш виражені наслідки воєнної кампанії американських військових у В'єтнамі. Необхідно врахувати, що війна відбувалася на чужій території, а ми воюємо на своїй землі, тому травматизація стосується значної частини населення України і на нас, гіпотетично, чекає «донбаський синдром».

Метою нашого дослідження було з'ясування сприйняття та переживання студентами суспільно-політичного життя в Україні та можливий вплив трагічних подій на Майдані та Сході України на психіку студентів. Нами було розроблено анкету, що містила відкриті питання. Вибірка складалася зі студентів-психологів першого курсу (57 студентів) НПУ імені М. П. Драгоманова та студентів-юристів першого курсу (48 студентів) Національної академії внутрішніх справ України. Опитано було 105 студентів.

На питання «Чи відображаються військові події на Сході України на Вашому житті?» відповіді поділилися наступним чином.

З 57 студентів НПУ імені М. П. Драгоманова: 39 респондентів (68,4 %) відповіли «так»; 17 респондентів (29,8 %) – «ні»; 1 респондент (1,75 %) – не відповів. Серед респондентів, які дали стверджувальну відповідь «так», на першому місці переважає емоційний чинник (14 осіб – 24,5 %): «бенгежить майбутнє; серце омивається кров'ю; дуже переживаю; покажіть, на кому не відображаються, бо я і бабуся дуже переживаємо за солдатів тощо». Це ми можемо пояснити небайдужістю до подій, переважанням респондентів жіночої статі, українською ментальністю, що пов'язуємо з бурхливою емоційною реакцією

на трагічні події. На другому місці – відповіді студентів, чий близькі, знайомі перебувають в зоні АТО, та відповідь «так» без пояснень (по 6 осіб – 10,5 %): «так, мої друзі і їхні батьки перебувають в зоні АТО, страшно»; «так, в АТО бере участь мій хлопець»; «пересилаємо кошти» тощо. На третьому місці – відповіді «батьки в окупації», «економічний чинник», «безробіття, підвищення цін тощо» відповідно дали по 3 особи (5,2 %). Зустрічалася й відповідь «страх повістки».

Відповідь «ні» дали 17 осіб, з них: без пояснень – 15 осіб (26,3 %), що може свідчити про закритість досліджуваних; економічно і емоційно відреагували по 1 особі (1,75 %) – «підвищилися ціни, запровадили військовий податок».

На жаль, зустрічаються у студентів-психологів і трагічні наративи. Наведемо приклад відповіді (цитата): «Так, військові події відобразилися на моєму житті. У мого хлопця помер його найкращий друг, його вбили під Донецьком, через що його дівчина замкнулась у собі спочатку. Мій хлопець впав у депресію, і я намагалася його підтримати, але сама дуже переживала через все це. Мій хлопець провідував ту дівчину, не давав їй пити, а одного дня вона не взяла декілька разів слухавку. Пізніше ми дізналися, коли він заїхав до неї, що вона покінчила життя самогубством, вистрибнувши із вікна. Я не могла це комусь розповісти, тримала у собі і це єдиний шанс розповісти комусь про те, що сталося».

У цьому наративі важливим ресурсом до відновлення є можливість розповісти сторонньому свою трагедію «Я не могла це комусь розповісти, тримала у собі і це мій єдиний шанс розповісти комусь про те, що сталося». Це ми можемо пояснити неприйняттям психологічної допомоги від психолога в суспільстві. Адже студент навчається на психолога і не звертається до спеціаліста за допомогою. Така позиція може призвести до ще більш складних психологічних наслідків у майбутньому.

На питання «Чи можете Ви спокійно дивитися новини по телебаченню зі Сходу України?» було отримано наступні відповіді: 6 респондентів (10,5 %) відповіли «так»; 45 респондентів (78,9 %) – «ні»; 6 респондентів (10,5 %) – «не дивлюся».

Серед респондентів, які дали стверджувальну відповідь «так», на першому місці знаходяться декілька чинників: обман ЗМІ, новини дізнаюся з Інтернету (по 2 особи – 3,5 %). Наведемо відповідь переселенки з Луганської області: «Дивлюся спокійно, хоч не часто. ЗМІ завжди вносять своє, як російські, так і українські. А потім у підручниках з історії буде по-іншому і неправда». Таку відповідь ми можемо пояснити зваженим аналізом інформаційного простору студенткою у сприйнятті подій, що відбуваються в Луганській області.

На другому і третьому місцях – такі відповіді студентів: «батьки заставляють» та відповідь «так» без пояснень (по 1 особі – 1,75 %) – «так, батьки змушують дивитися новини, нецікаво, нудно», що свідчить про апатичність до ситуації в Україні.

Відповіли «ні» 45 осіб, з них відповідь «не могу, емоційно важко» дали 25 осіб (43,8 %): «ні, не могу, велике хвилювання»; «ні, не дивлюся, це викликає в мене сльози»; «ні, переключаю канал, не можу емоційно витримати»; «не могу, важко дивитися на смерть тощо». Це може свідчити про глибокі переживання травмуючих подій, що змінюють внутрішній світ студентів, громадянську позицію небайдужості до проблем країни, а також такі відповіді студентів можуть бути пояснені як захисний механізм організму на екстремальні ситуації. Необхідно наголосити, що пролонговані в часі травмуючі події можуть призводити до різних важких наслідків. Для прикладу наведемо наратив студентки з м. Луганська: «Як можна спокійно дивитися новини, де показують рідне місто... коли ти не знаєш, чи цілий твій будинок, чи живі твої рідні... Мені дуже важко сприймати це. Ще важче коли їдеш у метро і тут розмова про Донбас і такий сум... Що ви, люди, знаєте? Що ви говорите? Я втікала від кулі, снаряду... Я, біженка, в Україні нікому не потрібна!». Аналізуючи інші відповіді анкети цієї студентки, можна виокремити декілька особливостей її сприйняття травмуючих подій в м. Луганську: звинувачення влади у «здачі Донбасу», «Україна це там де я живу», а також патріотичне налаштування «я завжди любила Україну, любила і люблю українську мову...», що є скоріше винятком, оскільки загальна риторика інших опитаних з Донецького регіону досить своєрідна.

На другому і третьому місцях відповіді студентів «обман ЗМІ» та відповідь «ні» без пояснень по 6 (10,5 %) та 5 осіб (8,7 %) відповідно – «не вірю ЗМІ, хто був там, той говорить інше»; «ні, я знаю від батьків з Луганська всі події, їх перекручують, аж гидко робиться, тощо», що свідчить про недовіру до українських ЗМІ.

На питання «Значущість для Вас слова «Україна» отримали наступні відповіді, які ми проранжували. З 57 студентів (деякі давали декілька відповідей): 8 респондентів (14,0 %) відповіли – «батьківщина»; 7 респондентів (12,2 %) – «переосмислення, переоцінка слова»; 5 респондентів (8,7 %) – «моя рідна земля, дім»; по 4 респонденти (7,0 %) – «гордість», «патріотична», «любов»; по 3 респонденти (5,2 %) – «сильна духом», «я народилася в Україні, жила і хочу жити», «ставлення до слова «Україна» не змінилося»; по 2 респонденти (3,5 %) – «незалежність», «велика нація», «свобода», «непереможна»; по 1 респонденту (1,7 %) – «мова», «природа», «класна», «найдобріші люди», «витримаєш», «душа» і песимістичні відповіді «туга», «несправедливість», «тривога», «відчуття жалю» тощо.

Важливою, на наш погляд, є відповідь 7 респондентів (12,2 %), які переосмислили, переоцінили для себе значущість слова «Україна» внаслідок трагічних подій 2014 р. в країні. Наведемо більш розгорнуті відповіді студентів: «Раніше я не вважала для себе важливим бути україночку. Навпаки, я хотіла виїхати з країни за кордон. Але зараз, дивлячись, які

відважні та сильні люди українці, я зрозуміла, що бути громадянином України – це гордо»; «Почала більше цінувати свою Батьківщину»; «Україна для мене стала не лише державою, а й нацією»; «Після Майдану Україна стала домівкою з рідними для мене людьми, адже ми єдині» тощо. Отже, на основі таких наративів ми можемо стверджувати про наявність позитивних змін у ставленні студентів до сприйняття своєї країни. Усвідомлена любов до «своєї землі, рідної неньки, душі» є запорукою становлення нової психології молодих українців: «Це та країна, в якій я народилася, живу і хочу жити. Звичайно, існує багато моментів, які мене не задовольняють, проте я переконана, що їх (виділено – автором) потрібно змінювати, а не країну проживання. Після кривавих подій недалекого минулого її незалежність, демократичність і позитивний розвиток набули особливої значущості. Адже за це заплатили життям багато людей, їх жертва не повинна бути марною». Заслугує на увагу той факт, що респондент розуміє і адекватно оцінює складність становлення незалежності нашої країни та бажає бути активним учасником цього державотворчого процесу. Найголовнішим у цьому наративі, на наш погляд, є очікування позитивних змін країни. Серед молоді існує значний кредит довіри до влади, тому сподівання на відродження нової сильної, незалежної, демократичної України є досить великими. «Адже за це заплатили життям багато людей, і їх жертва не повинна бути марною».

На питання «Чи травмували Вас розстріли людей на Майдані, вбивства військових, волонтерів, мирних жителів на Сході України?» отримали наступні відповіді. З 57 студентів: 45 респондентів (78,9 %) відповіли «так»; 11 респондентів (19,2 %) – «ні»; 1 респондент (1,75 %) – не відповів.

Серед респондентів, які дали стверджувальну відповідь «так», на першому місці емоційний чинник (16 осіб – 28 %): «кожного дня страх, смуток, надія»; «страшно»; «так, не могу передати почуття»; «звичайно, йдучи по Майдану, мимоволі починають литися сльози тощо». У відповідях переважають емоції страху, горя, жалю, співчуття, болю, що вказують на складні внутрішні переживання респондентів, боротьбу зовнішнього і внутрішнього світу особистості.

На другому місці – «загинули люди, знайомі» (10 осіб – 17,5 %): «вбивства завжди травмують»; «травмувало, бо не очікувала, що так спокійно розстрілюють людей на Майдані тощо».

На третьому місці – «зміна світогляду, цінностей» (6 осіб – 10,5 %): «переломний момент мого життя»; «я би не був українцем, якби події не зачепили, я став сильнішим»; переоцінка цінностей; змінилося ставлення до нації тощо. Тобто відбулося явище інтеріоризації, за Л. Виготським. Як наслідок, респонденти констатують зміну власних цінностей, світогляду, зростання патріотизму. Наведемо приклад відповіді переселенців з Луганської області: «Моя мама панічно до цього ставиться. Тому вдома було безліч емоцій. Не те, щоб травмувало, але залишило мамин

слід. Ми родом з Луганської області, і зараз мама є волонтеркою, я допомагаю. Це цікаво, насправді, все одно студенти, учні не розуміють тяжкість ситуації». Цей наратив свідчить про проукраїнські настрої певної респондентки, інші її відповіді це підтверджують. Мама і сама респондентка знайшли новий сенс життя у волонтерстві. Варто також навести відповідь студентки з м. Слов'янськ Донецької області: «Співчуваю. Я не за Україну і не за Росію. Я за мир...». Це типова відповідь переселенців з Донецького регіону, які підтримують «своїх», навіть проживаючи в Києві, де «повно бандерівців».

Проаналізуємо відповіді анкети студентів-юристів першого курсу (48 осіб) Національної академії внутрішніх справ України.

На питання «Чи відображаються військові події на сході України на Вашому житті?» відповіді розподілилися наступним чином.

З 48 студентів 34 (70,8 %) відповіли «так», 14 (29,1 %) – «ні». Серед респондентів, які дали стверджувальну відповідь «так» на першому місці переважає емоційний чинник – 14 осіб (29,1 %): «сприймаю близько до серця»; «так, боюся за власну сім'ю»; «спокійно дивитися на те, що відбувається в нашій країні, я не можу тощо».

На другому місці – економічний чинник (8 осіб – 16,6 %): «сьогоднішні події сильно впливають на економіку нашої країни, що ставить мою сім'ю в дуже незручне становище»; «економічно відображається на кожному тощо».

На третьому місці відповіді студентів, чії близькі, знайомі перебувають в зоні АТО (6 осіб – 12,5 %): «мій тато зараз перебуває там, захищає ціною власного життя територіальну цілісність та недоторканість України, мирне життя та спокій всіх громадян. І я ним пишаюсь» тощо.

Зустрічалася й відповідь «страх повістки».

Відповідь «ні» дали 14 осіб, з них емоційний чинник та відповідь без пояснень – по 6 осіб (12,5 %) відповідно, що може свідчити про закритість досліджуваних та емоційне реагування респондентів на трагічні події.

На питання «Чи можете Ви спокійно дивитися новини по телебаченню зі Сходу України?» отримали наступні відповіді. З 48 студентів 16 респондентів (33,3 %) відповіли «так»; 28 респондентів (58,3 %) – «ні»; 4 респонденти (8,3 %) – не дивлюся.

Серед респондентів, які дали стверджувальну відповідь «так», на першому місці відповідь «обман ЗМІ» – 6 осіб (12,5 %): «новини висвітлюють 40 % правди, але я звичайно їх дивлюся»; «кожного дня на збирання інформації та об'єктивний аналіз ситуації в країні витрачаю 2 години»; «“Українська правда” – більш правдиві новини» тощо. Отже, респонденти спокійно сприймають інформацію та аналізують її систематично, якісно і виокремлюють ЗМІ, яким вони довіряють.

На другому місці – відповідь студентів «так» без пояснень дали 4 особи (7 %).

Відповідь «ні» дали 28 осіб (58,3 %), з них «обман ЗМІ» – 12 осіб (25 %): «ні, не можу, більше вірю свідкам, ніж пресі, ТВ, радіо тощо». Тобто четверта частина опитаних майбутніх юристів не може спокійно дивитися новини зі Сходу України, оскільки важко морально, але найголовніше – вони не довіряють ЗМІ.

На другому місці – відповідь студентів «не можу, емоційно» (8 осіб – 16,6 %): «не можу, переживаю за героїв»; «без сліз не дивлюся» тощо, що свідчить про важкі переживання складних травмуючих подій на Сході України.

На третьому місці – відповідь студентів «заберуть в АТО» (4 особи – 8,3 %): «на Сході гинуть юнаки мого віку і я можу опинитися на їхньому місці» тощо, що вказує на страх отримання повістки.

На запитання «Значущість для Вас слова “Україна”» отримали наступні відповіді, що ми проранжували. Із 48 студентів (деякі давали декілька відповідей): 14 респондентів (29,1 %) відповіли «моя рідна земля, дім»; 10 респондентів (20,8 %) – «батьківщина»; 8 респондентів (16,6 %) – «народився в Україні»; 4 респонденти (8,3 %) – «добрі люди», по 2 респонденти (4,1 %) – «ненька, мати», «люблю», «патріот»; по 1 респонденту (2 %) – «мій оберіг», «природа», «страх війни» тощо.

Необхідно зазначити, що 14 респондентів (29,1 %), тобто третина опитаних, асоціюють слово «Україна» з рідною землею, домівкою, теплом, затишком, власною територією, яку необхідно оберігати і захищати. В цілому студенти позитивно оцінюють слово «Україна», проте є і негативні асоціації, наприклад «страх війни; територія на якій проживаю тощо», що також пов'язано з війною на Сході України.

На питання «Чи травмували Вас розстріли людей на Майдані, вбивства військових, волонтерів, мирних жителів на Сході України?» отримали наступні відповіді. З 48 студентів: 32 респонденти (66,6 %) – «так»; 16 респондентів (33,3 %) – «ні».

Серед респондентів, які дали стверджувальну відповідь «так», на першому місці емоційний чинник (12 осіб – 25 %): «так, незабутнє горе, бо людське життя втрачає цінність, а згідно із Конституцією України людське життя є найвищою соціальною цінністю»; «морально так, моторошно»; «зачепила до серця, брала участь у мітингах на Майдані» тощо. У відповідях переважають емоції страху, горя, жалю, співчуття, адже людське життя втрачає цінність, всупереч основному закону.

На другому місці – відповідь «загинули люди, знайомі» – 9 осіб (18,7 %): «так, коли знаєш людей, які загинули»; «так, під Донецьком загинув друг»; «так, втратив друга дитинства» тощо. Втрата близьких та знайомих травмує та порушує психічну рівновагу респондентів, тому у складних випадках їм необхідна допомога спеціаліста-психолога. І це має розуміти кожен і усвідомлювати наслідки тривалої травмуючої події.

На третьому місці – економічний вплив (7 осіб – 14,5 %): «погіршення життя і економіки за весь період до н. е.» тощо.

Цікавими нам видаються такі відповіді: «Майдан – це державний переворот, а війна – трагедія, винний Майдан...»; «Так, шкода мільйонерів та людей, які загинули на Майдані. Слава Україні!». Ці відповіді можна пояснити тим, що більшість батьків респондентів є працівниками правоохоронних органів, тому діти підтримують рідних.

Порівнюючи результати відповідей студентів-юристів першого курсу НАВС України та студентів-психологів НПУ імені М. П. Драгоманова на запитання «Чи відображаються військові події на Сході України на Вашому житті?», можемо констатувати наступне (див. рис. 1).

Рис. 1. Порівняльний аналіз відображення військових подій на студентах першого курсу НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова (%)

З рис. 1. видно, що у студентів-психологів військові події викликають, насамперед, емоційне реагування (24,5 %); по-друге, травмуючим чинником є перебування близьких та знайомих в АТО (10,5 %); і, по-третє, студенти зазначають зміни економічного стану (5,2 %) тощо. Деякі інші результати відображення військових подій на студентах-юристах. Так, емоційний чинник становить у майбутніх юристів 29,1 %, що не суттєво перевищує показник студентів-психологів. На другому місці для юристів є важливою економічне становище (16,6 %), що значно їх відрізняє від показників майбутніх психологів. Це ми можемо пояснити більш прагматичним ставленням до життя студентів, які навчаються на юристів. Окрім того, у значної частини студентів-юристів близькі мають власну справу, тому погіршення економіки країни позначається на багатьох категоріях громадян, а особливо на малому і середньому бізнесі. Тому це турбує майбутніх юристів. На третьому місці є відповідь «перебування близьких та знайомих в АТО» (12,5 %), що свідчить про більше залучення знайомих та рідних студентів в АТО, оскільки переважна більшість батьків студентів-юристів є працівниками правоохоронних органів (МВС, МНС, СБУ, прокуратури).

Результати відповідей студентів-юристів першого курсу НАВС України та студентів-психологів НПУ імені М. П. Драгоманова на запитання «Чи можете Ви спокійно дивитися новини по телебаченню зі Сходу України?» бачимо на рис. 2.

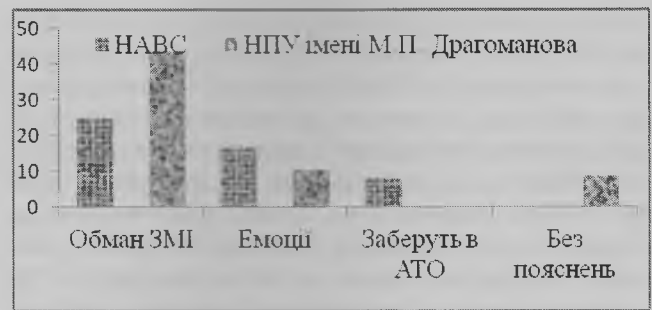

Рис. 2. Порівняльний аналіз відповідей студентів першого курсу НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова на запитання «Чи можете Ви спокійно дивитися новини по телебаченню зі Сходу України?» (%)

Студенти двох ВНЗ не довіряють ЗМІ, як видно з рис. 2 (психологи (43,8 %), а юристи (25 %). Така недовіра до ЗМІ є наслідком інформаційних війн між власниками ЗМІ. Окрім того, багато знайомих, які повернулися із зони АТО, розповідають про факти, що суперечать офіційній інформації про АТО. У майбутніх юристів спостерігається страх потрапити в зону військових дій (8,3 %), оскільки значний відсоток їх чоловічої статі призовного віку. А значна кількість студентів-психологів (8,7 %) не пояснює власної позиції щодо спокійного перегляду новин зі Сходу України.

Значимо також, що у досліджуваних студентів простежується високий дух патріотизму, національної свідомості (див. рис. 3).

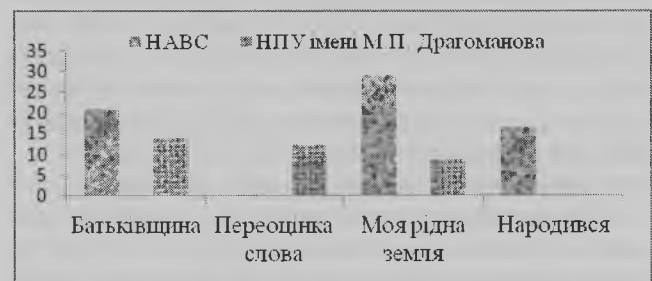

Рис. 3. Порівняльний аналіз відповідей студентів першого курсу НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова щодо значення для них слова «Україна» (%)

Об'єм статті не дозволяє нам у повному обсязі висвітлити отримані результати анкети. Україна для опитаних – це «душа», «ненька», «природа», «непереможна» тощо. Звісно, студенти вживали і негативні описи: «тривожно», «страшно», «війна» тощо, що у відсотковому вимірі є несуттєвими.

Цікавим фактом стало сприйняття психологами (12,2 %) по-новому слова «Україна», оскільки вони переосмислили його і усвідомили, що кращої країни немає: «Україна для мене стала не лише державою, а й нацією» тощо. Але такі ціннісні перетворення відбулися внаслідок трагічних подій у сучасній Україні.

Розглянемо результати студентів першого курсу НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова щодо

травматизації трагічними подіями в Україні 2014 р. (див. рис. 4).

Рис. 4. Порівняльний аналіз відповідей студентів першого курсу НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова на запитання «Чи травмували Вас розстріли людей на Майдані, вбивства військових, волонтерів, мирних жителів на Сході України?» (%)

Проаналізувавши відповіді студентів, ми дійшли висновку, що рівень травматизації у психологів складає 78,9 %, а у юристів – 66,6 %.

У відповідях переважають емоції страху, горя, жалю, співчуття, болю, що вказує на складні внутрішні переживання респондентів, боротьбу зовнішнього і внутрішнього світу особистості. Такі результати підтверджують емоційність українського народу, здатність емпатійно переживати («загинули люди») як власну, так і чужу трагедію, що притаманно майбутнім психологам. Суттєва відмінність у відповідях студентів щодо травматизації виявилася на третьому місці: роль економічного фактора важлива для студентів-юристів (14,5 %), а на психологів травматизація вплинула так, що у деяких з них (10,5 %) змінився світогляд стосовно поглядів на життя. Ми досить часто цінуємо те, що втратили або можемо втратити (події на Майдані та в зоні АТО стали тим детонатором, що запустив механізм переоцінки життя, як окремої особистості, так і нації в цілому). У травмуючих ситуаціях необхідним є вміння по-новому поглянути на сенс того, що було раніше, відбувається сьогодні і повинно відбутись у майбутньому. Коли ми знаходимо новий сенс, він так змінює наше самовідчуття, що після цього наші стосунки зі світом стають іншими, а це є запорукою адекватного проживання травмуючих подій як учасниками, так і свідками.

Таким чином, розуміння процесів становлення категорії психологічної травми забезпечить можливість адекватно реагувати на травмуючі виклики суспільно-політичного життя в Україні, сприяючи збереженню фізичного та психічного здоров'я українського народу.

Вплив травмуючих подій в сучасній Україні відобразився на майбутніх психологах (78,9 %) та юристах (66,6 %), насамперед на емоційному рівні, де

переважають емоції страху, горя, жалю, співчуття, болю, що вказують на складні внутрішні переживання респондентів, боротьбу зовнішнього та внутрішнього світу особистості. Суттєва відмінність у відповідях студентів щодо травматизації виявилася на третьому місці: роль економічного фактора важлива для студентів-юристів (14,5 %), а на психологів травматизація вплинула так, що у деяких з них (10,5 %) змінився світогляд стосовно поглядів на життя. Адже коли ми знаходимо новий сенс, він так змінює наше самовідчуття, що після цього наші стосунки зі світом стають повністю іншими, а це є запорукою адекватного проживання травмуючих подій.

В емпіричному дослідженні встановлено, що студенти не довіряють ЗМІ (новини по телебаченню), а більше довіряють перевіреним Інтернет-ресурсам («Українська правда» тощо).

У студентів перших курсів НАВС України та НПУ імені М. П. Драгоманова простежується високий дух патріотизму, національної свідомості. Цей дух любові до України необхідно зберігати й нарощувати, наближаючи нашу державу до процвітання та незалежності.

Таким чином, у емпіричному дослідженні було встановлено травмуючий вплив подій 2014 р. в Україні на студентів (психологів та юристів). Ігнорування психологічного здоров'я молодого покоління призведе до складних наслідків у майбутньому. Тому перспективним напрямом дослідження є профілактична діяльність зі студентами, учнями, дорослими стосовно переживання психічної травми та її наслідків.

Використані літературні джерела

1. Кириленко Т. С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтований підхід) [Текст]: монографія / Т. С. Кириленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 100 с.
2. Колодзин Б. Как жить после психической травмы [Текст] / Б. Колодзин. – М.: Шанс, 1992. – 94 с.
3. Маклаков А. Г. Проблемы прогнозирования психологических последствий локальных военных конфликтов [Текст] / А. Г. Маклаков, С. В. Чермянин, Е. Б. Шустов // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 2. – С. 15–26.
4. Маслюк А. М. Переживання людиною довготривалої фізіологічної депривації (на матеріалах голодоморів в Україні) [Текст]: монографія / А. М. Маслюк. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. – 180 с.
5. Da Costa J. M. On irritable heart: A clinical study of a form of functional cardiac disorder and its consequences // American Journal of the Medical Sciences. – 1871. – V. 61. – P. 17–52.